

Εισαγωγή

ΕΛΕΑΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

Υλικός Πολιτισμός

Οι περιπέτειες των πραγμάτων στην ανθρωπολογία

Προοίμιο

Τον τελευταίο καιρό κυκλοφορεί στο διαδίκτυο η εξής ρήση, εν είδει μηνύματος:

People were created to be loved
Things were created to be used
The reason why the world is in chaos
Is because things are being loved and
People are being used.¹

Σύμφωνα με τον αποστολέα, στη ρήση αυτή συνοψίζεται μια «υπέροχη σοφία σε πέντε μόλις φράσεις»: τα πράγματα δημιουργήθηκαν για να χρησιμοποιούνται· οι άνθρωποι δημιουργήθηκαν για να αγαπιούνται. Όταν η συγκεκριμένη σχέση ανατραπεί, τότε προκαλείται χάος, αφού όσο περισσότερο ασχολούμαστε με τα πράγματα τόσο λιγότερο ασχολούμαστε με τους άλλους ανθρώπους, οδηγούμενοι έτσι σε μια κοινωνία υλιστική και, «ως εκ τούτου, ατομιστική», χωρίς ελπίδα αγάπης και χωρίς ενδιαφέρον για το συνάνθρωπο. Η στερεοτυπική αντίληψη ενός «επιφανειακού», «άψυχου», «εφήμερου» υλικού κόσμου, που μόνο συ-

---

1. Οι άνθρωποι δημιουργήθηκαν για να αγαπιούνται, τα πράγματα δημιουργήθηκαν για να χρησιμοποιούνται. Ο κόσμος βρίσκεται σε χάος επειδή τα πράγματα αγαπιούνται και οι άνθρωποι χρησιμοποιούνται (http://1111now.com/wordpress/wp-content/uploads/2011/10/people_things.jpg).

γκαλύπτει και συσκοτίζει ό,τι είναι ουσιαστικό και αληθινό, εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τη δαιμονοποίηση «του υλικού» και την προκατάληψη, η οποία στάθηκε πολλές φορές εμπόδιο στην πιο συστηματική ενασχόληση με τα «υλικά πράγματα». Στην ανθρωπολογία ειδικά, η μελέτη του υλικού πολιτισμού θεωρήθηκε επί μακρόν σημαντική μόνο στο βαθμό που θα μπορούσε είτε να αποκαλύψει άλλα πεδία ενδιαφέροντος, όπως οι κοινωνικές σχέσεις, η θρησκεία, η πολιτική, είτε να εικονογραφήσει «πιο σημαντικές» διεργασίες, που συντελούνταν στο επίπεδο του νου και της γλώσσας.

Είναι, λοιπόν, ο υλικός κόσμος «άψυχος» και «παθητικός», στον αντίποδα της οντότητας «άνθρωπος», που είναι «ζωντανός» και «ενεργητικός»; Τότε, πώς μπορεί ένα έργο τέχνης «να δρα»: να καθηλώνει, να συγκινεί, να προκαλεί συναισθήματα στο θεατή του; Και γιατί απευθυνόμαστε σε μια μηχανή ή σε ένα αυτοκίνητο δίνοντάς του συχνά όνομα και παρακαλώντας το να μη χαλάσει όταν βρισκόμαστε στη μέση του πουθενά; Ποια τα όρια ανάμεσα στις ιδέες και τα πράγματα, στο νου και την ύλη; Γενικότερα, τι είναι «υλικό» και τι «άυλο»; Υπάρχουν, άραγε, ειδικές κατηγορίες «του υλικού» και «του άυλου» ή, μήπως, διαφορετικές μορφές υλικότητας, διαφορετικά υλικά, που διαρκώς κινούνται, μεταλλάσσονται και συμφύρονται; Για παράδειγμα, ο αέρας είναι υλικός ή άυλος; Δεν έχει συγκεκριμένη μορφή, περίγραμμα, ωστόσο τον αισθανόμαστε στο πρόσωπό μας, και είναι αυτός που μας επιτρέπει να ζούμε. Επίσης, ο ήχος έχει υλική διάσταση; Δεν μπορούμε να τον κρατήσουμε στα χέρια μας, όμως έχει τη δύναμη να σπάει το ανθρώπινο τύμπανο ή να δρα πάνω στο ανθρώπινο σώμα. Ποια είναι τα όρια ανάμεσα στα υποκείμενα και τα αντικείμενα; Βρίσκονται, πράγματι, σε διάσταση μεταξύ τους; Και ποια η σχέση μας με την ύλη; (Μήπως δεν είμαστε και οι ίδιοι από ύλη;) Η αγάπη μας για τα πράγματα μάς εμποδίζει να αγαπήσουμε ανθρώπους ή, μήπως τελικά, οι άνθρωποι αγαπούν και μέσω των πραγμάτων; Τα συγκεκριμένα ερωτήματα, μεταξύ άλλων, έχουν γίνει αντικείμενο θεωρητικής συζήτησης αλλά και κοινωνικής έρευνας κατά τις τελευταίες δεκαετίες και θα αναφερθούμε σε αυτά εκτενέστερα παρακάτω.

Η συγγραφή μιας εισαγωγής στη μελέτη του υλικού πολιτισμού δεν είναι απλό εγχείρημα, όχι μόνο λόγω του όγκου των σχετικών μελετών, που ολοένα αυξάνεται (ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και μετά), αλλά και λόγω της ευρύτατης ποικιλίας των κατευθύνσεων που ακολούθησε το ενδιαφέρον για τον υλικό κόσμο σε διαφορετικές χώρες, ως αποτέλεσμα επίσης διαφορετικών ακαδημαϊκών και ερευνητικών παραδόσεων. Ενδεικτικά, θα μπορούσα εδώ να αναφέρω το παραδοσιακό ενδια-

φέρον της γαλλικής ανθρωπολογίας για την τεχνολογία, όπως αναδεικνύεται στα έργα του André Leroi-Gourhan και του Pierre Lemonnier², ή για τα συστήματα ανταλλαγής και τις μελέτες του «δώρου», αρχικά από τον Marcel Mauss και αργότερα από τον Maurice Godelier. Επίσης, θα μπορούσα να αναφέρω την αμερικανική παράδοση λαογραφικών μελετών, διακοσμητικών τεχνών, αλλά και την ιστορική αρχαιολογία του James Deetz ή το ενδιαφέρον Αυστραλών μελετητών όσον αφορά τον υλικό πολιτισμό ως μέσο μελέτης της αποικιακής παρουσίας στον Ειρηνικό Ωκεανό. Ατέρμονη θα ήταν η παράθεση παραδειγμάτων αν συμπεριλαμβάναμε σε αυτά τις επιμέρους λαογραφικές, αρχαιολογικές παραδόσεις από διαφορετικά μέρη του κόσμου, όπως και από την Ελλάδα³. Βεβαίως, όλες αυτές οι, κατά τα άλλα, διακριτές παραδόσεις δεν συντελέστηκαν

---

2. Βλ. Γκουγκουλή στον παρόντα τόμο.

3. Οι λαογραφικές σπουδές του υλικού πολιτισμού στην Ελλάδα έχουν γνωρίσει μεγάλη άνθηση από τα τέλη της δεκαετίας 1970 κυρίως μέχρι σήμερα, με εκδόσεις περιοδικών αφιερωμένων στον υλικό πολιτισμό όπως τα *Εθνογραφικά* και τα *Ενδυματολογικά* του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, η *Τεχνολογία* του ΠΙΟΠ, δημοσιεύσεις οδηγών έρευνας, συλλογικών τόμων, άρθρων στα λαογραφικά περιοδικά *Λαογραφία* και *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας*, καθώς και πολλών μονογραφιών ιστορικού ή διασωστικού προσανατολισμού με θέμα τα αντικείμενα της καθημερινής ζωής σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας από τον 18ο αιώνα μέχρι περίπου το 1950. Ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις του υλικού πολιτισμού προκύπτουν από μια νεότερη γενιά τόσο πανεπιστημιακών όσο και εξωπανεπιστημιακών ερευνητών, οι οποίοι ξεφεύγουν από τα περιγραφικά πλαίσια της διασωστικής λαογραφίας αναπτύσσοντας διάλογο με τον σύγχρονο προβληματισμό των κοινωνικών επιστημών ιδιαίτερα όσον αφορά την προφορική ιστορία (βλ. ενδεικτικά Μπάδα, 2002· 2004· Σκουτέρη-Διδασχάλο, 1999· 2010). Θέματα υλικού πολιτισμού με συμβολές Ελλήνων ανθρωπολόγων φιλοξενεί και το περιοδικό *Εθνολογία*. Η κριτική επισκόπηση αυτής της βιβλιογραφίας ξεφεύγει από τα στενά όρια της παρούσας εισαγωγής. Ενδεικτικά, αναφέρω δημοσιεύσεις της τελευταίας τριακοναετίας που αποτελούν χρήσιμους οδηγούς για τη μελέτη των λαογραφικών προσεγγίσεων: Παπαδόπουλος (1982), Πολυμέρου-Καμηλάκη 1982, Ημελλος (1993), Κορρέ-Ζωγράφου – Κούζας (επιμ., 2010). Για πρόσφατες κριτικές βιβλιογραφικές επισκοπήσεις, βλ. ενδεικτικά Οικονόμου, 2002· Αυδίκος, 2009, σ. 291-316. Στο πλαίσιο της αρχαιολογίας, στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί επίσης συνομιλία με ανθρωπολογικούς προβληματισμούς τις τελευταίες δεκαετίες, σε επίπεδο τόσο θεωρίας όσο και μεθοδολογίας (π.χ. Hamilakis – Anagnostopoulos, 2009), ενώ έχει παραχθεί αξιόλογο έργο, στο οποίο παρουσιάζεται η πολιτική διάσταση της αρχαιολογίας (π.χ. Καλπαξής, 1990· 1993· Κωτσάκης, 2006 [1998]· Σακκά, 2001· Kotsakis, 2003· Χαμηλάκης 2012 [2007]· Plantzos – Damaskos, 2008), αλλά και οι περισσότερο βιωματικές όψεις της (Stroullia – Buck Sutton, 2010· ερευνητικά προγράμματα που ασχολούνται με τη σχέση αρχαιολογίας και τοπικής κοινωνίας στο <http://tkm.monumenta.org/category/projects-gr/>). Προς αυτή την κατεύθυνση έχουν, εξάλλου, συμβάλει και σχετικές εθνογραφίες (βλ. ενδεικτικά Herzfeld, 1991· Stewart, 1998· Κανταντζόγλου, 2001· Yalouri, 2001· Solomon, 2007), αλλά και μελέτες που αφορούν το παρελθόν και το παρόν των μουσείων (για λεπτομερή σχετική βιβλιογραφία, βλ. Σολομών στον παρόντα τόμο).

ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Πολλά από τα πιο ενδιαφέροντα έργα στα οποία θα αναφερθώ εδώ δημιουργήθηκαν μέσω της διασταύρωσης διαφορετικών ακαδημαϊκών παραδόσεων και διαφορετικών ερευνητικών πεδίων, όπως είναι η ανθρωπολογία, η αρχαιολογία, η μουσειολογία, η επιστήμη και η τεχνολογία, οι πολιτισμικές σπουδές κτλ., ενώ, για παράδειγμα, έργα πολλών Βρετανών ανθρωπολόγων και αρχαιολόγων αρούνται από την παράδοση Γάλλων ή Αμερικανών διανοητών.

Απέναντι στο πολυποίκιλο των ενδιαφερόντων για τη μελέτη του υλικού κόσμου, η παρούσα εισαγωγή παρακολουθεί τα βήματα κυρίως των βρετανικών προσεγγίσεων, που προήλθαν από μια παρόμοια διασταύρωση των παραπάνω ερευνητικών πεδίων. Παρουσιάζονται συγκεκριμένες τάσεις στη μελέτη του υλικού πολιτισμού, ενώ παράλληλα καταγράφονται και αναλύονται κατευθύνσεις της έρευνας που διαμορφώθηκαν σε διάφορες χρονικές περιόδους, όπως: α. η έντονη τάση για συλλογή, ταξινόμηση και μελέτη αντικειμένων που ακολούθησε την εποχή των ανακαλύψεων, β. η παρουσίαση και η μελέτη υλικών καταλοίπων είτε ως «τεκμηρίων» ή «απολιθωμάτων» εξέλιξης και κοινωνικής προόδου είτε ως μέσων εντοπισμού διάχυσης πολιτισμικών στοιχείων και εξήγησης πολιτισμικής μεταβολής κατά τον 19ο αιώνα, γ. η πρόσληψη των πραγμάτων ως εργαλείων προσαρμογής σε διαφορετικά περιβάλλοντα ή ως μέσων σηματοδότησης και αποκωδικοποίησης κοινωνικών σχέσεων, δομών και εμπειριών, δ. η αναγνώριση του ενεργού, δυναμικού ρόλου των αντικειμένων στην κοινωνία και τον πολιτισμό και η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη σημασία στη δράση τους, ε. το ενδιαφέρον για την υλικότητα και την αισθητηριακή και σωματική εμπειρία του υλικού κόσμου, στ. τα νεότερα αιτήματα για την απελευθέρωση του υλικού από την ηγεμονία «του γλωσσικού» και «του κοινωνικού».

Όπως ελπίζω να διαφανεί, τόσο τα διαφορετικά υποπεδία έρευνας τα οποία παρουσιάζονται σε τούτο τον τόμο όσο και οι θεωρητικές εξελίξεις που τα αφορούν βρίσκονται σε στενή συνάρτηση και συνομιλία μεταξύ τους ακολουθώντας κοινή πορεία, η οποία ξεκίνησε πολλά χρόνια πριν. Αυτή την πορεία, που ωστόσο δεν ήταν πάντα γραμμική και ομαλή, θα επιχειρήσω τώρα να καταγράψω με έμφαση σε συγκεκριμένες στιγμές, οι οποίες αποτέλεσαν σταθμό στη σκέψη και την ενασχόληση με τα πράγματα.

Α. Η μελέτη του υλικού πολιτισμού έως τη δεκαετία του 1970

Προς μια μικρογραφία ενός «θαυμαστού», «νέου κόσμου»

Από τα πιο σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν την ανθρωπολογία και ενέτειναν γενικότερα το ενδιαφέρον για την ποικιλομορφία των πολιτισμών ήταν τα ταξίδια των μεγάλων θαλασσοπόρων κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα. Τα ταξίδια αυτά έφεραν τους Ευρωπαίους σε επαφή με κοινωνίες που έμελλε να γίνουν αντικείμενο μελέτης τους για πολλά χρόνια μετά την πρώτη εκείνη συνάντηση. Παράλληλα όμως, καθώς συνδέθηκαν με την εποχή της αποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού, άφησαν το στίγμα τους στην ιστορία της ανθρωπολογίας (Hall, 2003 [1992]).

Κατά την εξάπλωση της δυτικής αποικιοκρατίας, που ακολούθησε την εποχή των ανακαλύψεων, παρατηρήθηκε έντονη τάση για συλλογή, ταξινόμηση και μελέτη αντικειμένων. Αυτή την περίοδο, ιδιαίτερα κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα, εμφανίζονται στην Ευρώπη «αίθουσες των θαυμάτων», χώροι/ερμάρια αξιοπερίεργων αντικειμένων (Wunderkammern, cabinets of curiosities ή cabinets de curiosités), τα οποία έφεραν μαζί τους όταν επέστρεφαν οι εξερευνητές, οι έμποροι και οι ιεραπόστολοι της εποχής. Διάσπαρτες εικονογραφήσεις μάς δίνουν μια ιδέα για τη μορφή που είχαν αυτές οι συλλογές και, παράλληλα, για τις ευρωπαϊκές κοσμοθεωρίες και ιδεολογίες της εποχής. Οι συλλογές των αξιοπερίεργων αντικειμένων εκτίθεντο συνήθως σε κάποιον από τους χώρους υποδοχής ή στην προσωπική βιβλιοθήκη των ευγενών και περιλάμβαναν ό,τι ο συλλέκτης θεωρούσε ασυνήθιστο, παράξενο και εξωτικό: ένα συνονθύλευμα αντικειμένων από όλο τον κόσμο, όπως ταριχευμένα ζώα, αποξηραμένα φυτά, κοχύλια, εργαλεία, όπλα, είδη ρουχισμού, νομίσματα, μουσικά όργανα, μέταλλα, εικόνες, γλυπτά και άλλα αντικείμενα, θεωρούμενα «εξωτικά» και άγνωστα ως τότε, που πυροδοτούσαν τη φαντασία του φιλοθεάμονος ευρωπαϊκού κοινού (Hooper-Greenhill, 2006 [1992]-Pearce, 2002 [1992]).

Αν στους χώρους ή στα ερμάρια αξιοπερίεργων αντικειμένων⁴ διαφαινόταν η εγκυκλοπαιδική φιλοδοξία να εκτεθεί σαν σε μικρογραφία (Pomian, 1990, σ. 69· Lidchi, 1997, σ. 158) ο «εξωτικός», «παράξενος» και «θαυμαστός» «νέος κόσμος» της εποχής των εξερευνήσεων του 15ου

4. Για περισσότερα, βλ. Impey – MacGregor (επιμ.), 1985· MacGregor, 1985. Για κριτικές αποτιμήσεις της διαμόρφωσης των αρχαιολογικών και ανθρωπολογικών συλλογών στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ. ενδεικτικά Μούλιου – Μπούνια (επιμ.), (1999)· Σκουτέρη – Διδασκάλου, 2003.

και του 16ου αιώνα, υπό την επήρεια των ιδεών του Διαφωτισμού, το σκεπτικό αλλάζει: η νέα μορφή μουσείων, ανταποκρινόμενη στις απαιτήσεις και την κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής, ήθελε μια συστηματικότερη, λιγότερο αυθαίρετη και περισσότερο «επιστημονική», οργάνωση των συλλογών. Προς τα τέλη του 19ου αιώνα και ενώ η ανθρωπολογία είχε αρχίσει να διαμορφώνεται σε διακριτή επιστήμη που διδασκόταν στα πανεπιστήμια, στα μεγάλα μουσεία δημιουργούνται συλλογές, οιονεί βιτρίνες για την παρουσίαση ενός «πρωτόγονου» κόσμου υπό εξαφάνιση (Tilley, 2006α, σ. 2). Οι λαοί και ο υλικός πολιτισμός τους κατατάσσονταν τώρα βάσει ομοιοτήτων μορφής, εξελικτικών σταδίων ανάπτυξης ή γεωγραφικής προέλευσης (Hicks, 2010, σ. 30· Buchli, 2002, σ. 4-5).

«Δείκτες» ή «απολιθώματα» πολιτισμού

Η μελέτη του υλικού πολιτισμού είχε κυρίαρχο ρόλο στις ερευνητικές και θεωρητικές αναζητήσεις εκείνης της εποχής, καθώς αποτελούσε την εμπειρική βάση για την ανάπτυξη των «μεγάλων αφηγήσεων» περί πολιτισμικής αλλαγής (Tilley, 2006α, σ. 2). Για παράδειγμα, ο εξελικτισμός του 19ου αιώνα αντιμετώπιζε τα διάφορα προϊόντα του υλικού πολιτισμού ως εκδήλωση ή «απολίθωμα» πολιτισμού, που μαρτυρούσε το βαθμό εξέλιξης μιας κοινωνίας.⁵ Ο Αμερικανός ανθρωπολόγος Lewis Henry Morgan στο έργο του *Ancient Society* (1877) παρουσίαζε τα στάδια της ανθρώπινης κοινωνικής και τεχνολογικής εξέλιξης από την αγριότητα στον πολιτισμό, συνδέοντας καθένα από αυτά με ένα συγκεκριμένο επίπεδο κοινωνικού και τεχνολογικού επιτεύγματος, καθώς θεωρούσε ότι οι τεχνολογικές αλλαγές είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από την κοινωνική

5. Όπως αναφέρει ο Buchli (2002, σ. 4· Buchli στον παρόντα τόμο), ο Marx, που ήταν δεινός αναγνώστης του Morgan, σημείωνε χαρακτηριστικά: «Τα υπολείμματα εργαλείων περασμένων εποχών είναι τόσο σημαντικά για τη διερεύνηση οικονομικών κοινωνικών μορφωμάτων που έχουν εκλείψει όσο είναι και τα απολιθώματα των οστών για την ταυτοποίηση εξαφανισμένων ειδών ζώων» [Elster, (επιμ.), 1986, σ. 78]. Απομονωμένοι λαοί, που θύμιζαν πρωιμότερα στάδια κοινωνικής εξέλιξης ανθρώπων, εμφανίζονταν στο σχήμα του Morgan ως «μνημεία του παρελθόντος», δηλαδή ως ζωντανή αρχαιολογία πρωιμότερων μορφών ανθρώπινης ζωής (Buchli, ό.π.). Αυτή η παρομοίωση μεταξύ κοινωνικής οργάνωσης και προόδου, που μπορεί «να διαβαστεί» από τον υλικό πολιτισμό ενός συγκεκριμένου λαού ή έθνους, όπως ακριβώς ένα απολίθωμα μπορεί «να διαβαστεί» αποκαλύπτοντας τα στάδια της εξέλιξης της ζωής πάνω στη Γη, εμφανίζεται και αργότερα από άλλους υποστηρικτές του εξελικτισμού, όπως ο John Lubbock (1834-1913): «Όπως οι σύγχρονοι ελέφαντες παρέχουν πληροφορίες για τη φύση των μαμούθ, που έχουν εξαφανιστεί, έτσι και οι σύγχρονες πρωτόγονες κοινωνίες μάς διαφωτίζουν σχετικά με τη συμπεριφορά των προϊστορικών ανθρώπων» (Trigger, 2005 [1989], σ. 119).

πρόοδο (Buchli, 2002, σ. 3-4· Jones – Boivin, 2010, σ. 337). Το επίπεδο μιας κοινωνίας συνδεόταν έτσι στενά με το επίπεδο του υλικού πολιτισμού της. Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, ο Βρετανός Edward Tylor στον πρόλογο του έργου *The History of Mankind* του Friedrich Ratzel (1896, σ. v, vi, xi) αναδείκνυε τη σημασία που είχε αποκτήσει η μελέτη των τεχνέργων κατά τον 19ο αιώνα «για τη συνειδητοποίηση του πολιτισμού στα διαδοχικά του στάδια». Υποστήριζε ότι τα τέχνηρα αντιμετωπιζόνταν όχι πλέον ως απλά «αξιοπεριέργα αντικείμενα που ανήκαν στη ζωή βάρβαρων φυλών», αλλά ως αντικείμενα που μπορούσαν να μας δώσουν μαθήματα («object lessons») τόσο για το παρελθόν όσο και για το μέλλον (Buchli, 2002, σ. 2· Hicks, 2010, σ. 31-34).⁶

Ο υλικός κόσμος, όπως εκτίθετο στα μουσεία της εποχής, εμφανιζόταν να «αντιπροσωπεύει» ή να «καθρεφτίζει αντικειμενικά» τους πολιτισμούς από τους οποίους προερχόταν. Ωστόσο, οι εκθέσεις κάθε άλλο παρά πρόσφεραν υλικό για την «αντικειμενική ανάγνωση» των πολιτισμών. Αντίθετα, όπως έχει σημειώσει ο Buchli (2002, σ. 3), έπαιξαν έναν πολύ πιο ενεργητικό ρόλο, αφού από την αρχή ο εκτιθέμενος υλικός πολιτισμός ως κατηγορία και ως πεδίο μελέτης ήταν στενά συνδεδεμένος με ευρύτερα πολιτισμικά προγράμματα που είχαν σαφείς πολιτικές διαστάσεις. Κατά την ακμή της μουσειακής συλλεκτικής δραστηριότητας στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, τέτοιου είδους εκθέσεις, αφενός, κατέτασσαν τους πολιτισμούς σε μια ιεραρχική κλίμακα, αναδεικνύοντας την ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και νομιμοποιώντας έτσι το status quo της αποικιοκρατίας, και, αφετέρου «εκπαίδευαν» και «διαφώτιζαν» τους επισκέπτες σύμφωνα με αυτές τις αρχές. Οι δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες κατατάσσονταν βάσει των σχημάτων γραμμικής εξέλιξης

---

6. Η εμπιστοσύνη στη σημασιοδοτική ικανότητα των αντικειμένων φαινόταν να επιβεβαιώνεται και από τις αρχαιολογικές εφαρμογές του εξελικτισμού (Miller, 1987, σ. 110-111), οι οποίες στρέφονταν τώρα από τις αρχικά αρχαιοδιφικές πρακτικές σε πιο «επιστημονικές» αναζητήσεις. Κατά τα μέσα του 19ου αιώνα άρχισε να εφαρμόζεται στην αρχαιολογία μια τυπολογία τεχνέργων που βασιζόταν στο λεγόμενο «σύστημα των τριών εποχών», το οποίο εισήγαγε ο Δανός μελετητής Christian Jürgensen Thomsen το 1836 στον οδηγό του για το Εθνικό Μουσείο της Κοπεγχάγης (Trigger, 2005 [1989], σ. 76-83). Σε αυτό πρότεινε να διακριθούν οι συλλογές του μουσείου σε τρεις περιόδους: του λίθου, του χαλκού και του σιδήρου. Η συγκεκριμένη ταξινόμηση υιοθετήθηκε σύντομα από διανοούμενους σε ολόκληρη την Ευρώπη, όπως τους Worsaae (1849) και Lubbock (1865), και οδήγησε σε μια μέθοδο τυπολογίας σύμφωνα με την οποία η τεχνολογική χρήση διαφορετικών υλικών (λίθου, χαλκού και σιδήρου) καθόρισε τις διαφορετικές περιόδους στη μελέτη της ευρωπαϊκής προϊστορίας ήδη από τα πρώτα βήματά της (Hicks, 2010, σ. 30).

στην κορυφή της κλίμακας ως οι πιο σύγχρονες και προοδευτικές, ενώ άλλες μη ευρωπαϊκές κοινωνίες κατατάσσονταν στις κατώτερες βαθμίδες της κλίμακας κοινωνικής και τεχνολογικής εξέλιξης.⁷

Εκτός από τα μουσεία της εποχής, οι μεγάλες διεθνείς εκθέσεις (World Fair Exhibitions) που οργανώθηκαν στην Ευρώπη και την Αμερική από τον 19ο αιώνα και μετά έρχονταν επίσης να στηρίξουν και να ενισχύσουν την ευρωπαϊκή κυριαρχία.⁸ Αυτές οι εκθέσεις οργανώνονταν κοντά σε κέντρα παραγωγής ή σε κομβικά σημεία, όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Παρίσι, το Σικάγο κ.α., και σκοπός τους ήταν το εμπόριο. Παρουσίαζαν νέα εμπορικά προϊόντα, παράλληλα όμως πρόσφεραν και ένα άλλο είδος θεάματος: την έκθεση ανθρώπων που «είχαν συλλεχθεί» από τις αποικίες ή από άλλα, μακρινά από την Ευρώπη, μέρη. Αυτά τα «αυθεντικά» δείγματα «πρωτόγονων» πολιτισμών αποτέλεσαν δημοφιλές χαρακτηριστικό των περισσότερων εκθέσεων αυτού του είδους. Οι άνθρωποι αυτοί μεταφέρονταν από τις χώρες τους για να χαρίσουν στο ευρωπαϊκό κοινό την εμπειρία να βρίσκεται σε άλλα μέρη του κόσμου. Οι διοργανωτές της έκθεσης τους εγκαθιστούσαν σε «αυθεντικά» χωριά και τους ζητούσαν να αναπαραστήσουν για χάρη του ευρωπαϊκού κοινού τις καθημερινές πρακτικές τους. Μάλιστα, τους ταξινομούσαν συχνά σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας του εξελικτισμού, δηλαδή τους παρουσίαζαν έτσι ώστε να καταδείξουν την ανθρώπινη εξέλιξη από τα κατώτε-

7. Την πεποίθηση για την «εξέλιξη του πολιτισμού» εκφράζει, π.χ., στο έργο του ο Augustus Lane Fox, γνωστότερος ως Pitt Rivers, και την υιοθετεί στις νέες τυπολογίες που καθιερώνει στην έκθεση της συλλογής του στο ομώνυμο Μουσείο της Οξφόρδης (Pitt Rivers, 1875· Chapman, 1985· Hicks, 2010, σ. 30-31). Η καρτέρα του Pitt Rivers ως αξιωματικού του βρετανικού στρατού τού προσέφερε τη δυνατότητα να συλλέξει μια ποικιλία τεχνέργων, αρχικά όπλων, από διαφορετικές περιόδους και γεωγραφικές θέσεις (Chapman, 1985, σ. 23). Συγκρίνοντας τα τέχνηρα αυτά, προσπάθησε να ορίσει ιστορικές αλληλουχίες που αντικατόπτριζαν οι διαφορετικές φάσεις τεχνολογικής ανάπτυξης (Chapman, 1985· Lidchi, 1997, σ. 187-188). Όπως σημειώνει ο V. Buchli (2002, σ. 6), απηχώντας τους Bennett (1995), Coombes (1994, σ. 121, 123), Lidchi (1997, σ. 190-191) και Mitchell (1988, σ. 7), τέτοιες εκθέσεις είχαν και μια ρεφορμιστική ατζέντα, αφού σκοπός ήταν να διαφωτιστούν όχι μόνο «οι άγριοι» αλλά και οι «λιγότερο πεφωτισμένοι» των δικών τους κοινωνιών. Ο Pitt Rivers, για παράδειγμα, παρουσίασε το 1870 τη συλλογή του στην εργατική τάξη της περιοχής Bethnal Green του Λονδίνου με σκοπό να εκπαιδεύσει τις μάζες, τις οποίες, όπως υποστήριζε, η άγνοια της ιστορίας καθιστούσε ευεπίφορους στους σχεδιασμούς των δημαγωγών και των ταραχοποιών (Chapman, 1985, σ. 39). Για τον τρόπο με τον οποίο η έκθεση «των πρωτογόνων» συναρτάται με την ανάδυση αστικών συλλογικοτήτων στη Γερμανία, βλ. Zimmerman, 2002.

8. Για τις Μεγάλες Διεθνείς Εκθέσεις της εποχής, ενδεικτικά βλ. Lidchi, 1997, σ. 195-198· Coombes, 1994· Beckenbridge, 1989· Greenhalgh, 1993· 1988· Rydell, 1984· 2006· Benedict (επιμ.), 1983.

ρα στα ανώτερα στάδια (Lidchi, 1997, σ. 196· Greenhalgh, 1988, σ. 101). Παράλληλα, έδιναν την ευκαιρία στους διανοητές της εποχής να μετρήσουν τις σωματικές αναλογίες τους, να καταγράψουν τα χαρακτηριστικά τους, να τους κατατάξουν και να τους φωτογραφίσουν ακριβώς όπως θα έκαναν και με οποιοδήποτε άλλο αξιοπερίεργο αντικείμενο που προοριζόταν για μουσειακή έκθεση (Lidchi, 1997, σ. 196· Coombes, 1994, σ. 88).⁹ Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι αντικειμενικοποιούνταν, γίνονταν και αυτοί εκθέματα στα μουσεία και τις διεθνείς εκθέσεις της εποχής, για να ικανοποιήσουν το λαίμαργο δυτικοευρωπαϊκό βλέμμα (Mitchell, 1988). Δικαίωναν έτσι την αποικιοκρατική ιδεολογία, αφού παρουσίαζαν τα δυτικοευρωπαϊκά έθνη να κυβερνούν και να ελέγχουν δικαιωματικά τους λοιπούς πληθυσμούς λόγω της φυσικής καταλληλότητάς/«υπεροχής» τους.

Πολιτισμική «διάχυση» και μεταβολή

Αν οι εξελικτικές μελέτες πρόσφεραν ένα κατακόρυφο και μονογραμμικό σχήμα προόδου για την ερμηνεία της πολιτισμικής μεταβολής, η θεωρία της διάχυσης πρόσφερε μια ιστορική ερμηνεία εναλλακτική στη γραμμική εξέλιξη, θεωρώντας την πολιτισμική αλλαγή προϊόν μετανάστευσης και διάδοσης πολιτισμικών στοιχείων (Miller, 1987, σ. 111). Ενώ οι εξελικτιστές υποστήριζαν ότι εν γένει όλες οι κοινωνίες ακολουθούν μια γραμμική κατά στάδια πορεία εξέλιξης, οι θεωρητικοί της διάχυσης ισχυρίζονταν ότι συγκεκριμένες επινοήσεις ήταν απίθανο να λαμβάνουν χώρα κατ' επανάληψη στην ανθρώπινη ιστορία (Trigger, 2005 [1989], σ. 156). Πίστευαν ότι σημαντικά πολιτισμικά στοιχεία είχαν επινοηθεί σε ορισμένα «πολιτισμικά κέντρα» και είχαν από εκεί διαδοθεί και αλλού μέσω της διάχυσης. Αυτή η πεποίθηση οδήγησε σε μια νέα προσέγγιση του υλικού κόσμου. Συγκεκριμένοι τύποι τεχνέργων συνδέθηκαν με συγκεκριμένες εθνοτικές και πολιτισμικές ομάδες, ενώ η ανίχνευση και η καταγραφή τους επέτρεπαν τον εντοπισμό της πορείας της διάχυσης και, αντίστοιχα, καθόριζαν την ηλικία κάθε «πολιτισμικής περιοχής», δηλαδή κάθε γεωγραφικής ζώνης που χαρακτηριζόταν από κοινά πολιτισμικά

9. Μια πρώτη τέτοια έκθεση στη Νέα Υόρκη το 1853 πρόσφερε πολλά θεάματα αυτού του είδους, όπως «τον άγριο άνθρωπο από το νησί Βόρνεο, κανίβαλους από τα νησιά Φίτζι, ένα πηγάδι άντλησης πετρελαίου της Πενσυλβάνιας και μια κατασκήνωση τριακοσίων Ινδιάνων από πενήντα [διαφορετικές] φυλές». Παράλληλα, σκοπός της Διεθνούς Έκθεσης στο Σικάγο το 1893 ήταν να αναπαραστήσει τα στάδια προόδου του πολιτισμού του ανθρώπου και να χρησιμεύσει ως «εικονογραφημένη εγκυκλοπαίδεια» (Hinsley, 1990, σ. 345-346· Rydell, 1984, σ. 45).

χαρακτηριστικά ώστε να αποτελεί μία πολιτισμική ενότητα (Mason, 1896· Wissler, 1914).¹⁰

Σχεδόν όλες οι περιπτώσεις πολιτισμικής αλλαγής, όπως εμφανίζονται μέσα από τα αρχαιολογικά τεκμήρια, αποδίδονται είτε στη διάχυση ιδεών από τη μία ανθρώπινη ομάδα στην άλλη είτε σε μεταναστεύσεις που είχαν οδηγήσει στη διαδοχή ενός λαού και του πολιτισμού του από έναν άλλο.

Αν στο σχήμα του εξελικτισμού οι λαοί που βρίσκονταν στην κορυφή της κλίμακας της γραμμικής εξέλιξης ήταν οι ανώτατοι και πιο εξελιγμένοι, στο σχήμα της διάχυσης η ανάπτυξη του πολιτισμού ήταν προϊόν κάποιων συγκεκριμένων προικισμένων πολιτισμικών κέντρων ή λαών που μεταλαμπάδευσαν τα φώτα τους σε άλλους λαούς, οι οποίοι θεωρούνταν ικανοί μόνο να αντιγράψουν (Erickson – Murphy, 2002 [1998], σ. 77). Η αυξανόμενη αποδοχή τόσο της ιδέας της διάχυσης και της μετανάστευσης, ως παραγόντων πολιτισμικής μεταβολής, όσο και της ίδιας της έννοιας του πολιτισμού, ως τρόπου ζωής που συνδέεται με συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες, συνέβαλε στα τέλη του 19ου αιώνα σε συζητήσεις περί εθνικής καταγωγής.¹¹ Η προσέγγιση αυτή, με την έμφαση που έδωσε στην προϊστορία συγκεκριμένων λαών, αποτέλεσε πρότυπο για τις εθνικές αρχαιολογίες όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Ο υλικός πολιτισμός του παρελθόντος και, κατ' επέκταση, η αρχαιολογία έρχονταν

10. Για παράδειγμα, ο Άγγλος Grafton Elliot Smith (1923· 1933) πίστευε πως κοιτίδα του πολιτισμού ήταν η Αίγυπτος. Έτσι, ο ίδιος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ταρίχευση είχε εφευρεθεί και τελειοποιηθεί στην Αίγυπτο, ενώ κατά τη διάδοσή της σε άλλες περιοχές του κόσμου είχε πλέον εκφυλιστεί. Ορισμένοι Ευρωπαίοι αρχαιολόγοι, επηρεασμένοι από τον Smith, υποστήριξαν ότι οι μεγαλιθικοί τάφοι θα μπορούσαν να αποτελούν μια εκφυλισμένη μορφή πυραμίδας, η οποία εισήχθη στη Δυτική Ευρώπη από Αιγυπτίους (Trigger, 2005 [1989], σ. 157-159).

11. Τόσο η θεωρία της διάχυσης όσο και η έννοια του πολιτισμού άρχισαν σύντομα να κάνουν την εμφάνισή τους στα γραπτά Γερμανών εθνολόγων, όπως ο Friedrich Ratzel (1844-1901) και ο Franz Boas (1858-1942). Αλλά και αρχαιολόγοι άρχισαν να δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στη γεωγραφική κατανομή των διαφορετικών τύπων προϊστορικών τεχνουργημάτων, σε μια προσπάθεια να τα ταυτίσουν με συγκεκριμένες ιστορικές και εθνοτικές ομάδες. Χαρακτηριστικοί είναι, π.χ., οι όροι αιγαιακός, κυκλαδικός, μινωικός, μυκηναϊκός και ελλαδικός πολιτισμός, που υιοθέτησαν ο Ερρίκος Σλήμαν και άλλοι για να διακρίνουν συγκεκριμένους πολιτισμούς στην Ανατολική Μεσόγειο (Daniel, 1950, σ. 243), ενώ σταθμός για την εισαγωγή της έννοιας του «αρχαιολογικού πολιτισμού» και της λεγόμενης «πολιτισμικής-ιστορικής προσέγγισης» στη μελέτη της προϊστορίας θεωρείται το έργο *The Dawn of European Civilization* του V.G. Childe (1925). Ορίζοντας ως «αρχαιολογικό πολιτισμό» τους «συγκεκριμένους τύπους καταλοίπων –αγγεία, εργαλεία, κοσμήματα, ταφικές τελετουργίες, τύπους σπιτιών– που εμφανίζονται πάντα όλα μαζί» (Childe, 1929, σ. v-vi) «ερμήνευσε την προϊστορία όλης της Ευρώπης ως ένα σύνθετο μωσαϊκό πολιτισμών» (Trigger, 2005 [1989], σ. 175-176).

έτσι να υπηρετήσουν συμφέροντα όχι μόνο αποικιοκρατικά αλλά και εθνικά στηρίζοντας εθνικές διεκδικήσεις και εθνικούς στόχους (Trigger, 1984).

Ο υλικός κόσμος, «καθρέφτης» κοινωνικών σχέσεων

Στην Αμερική ο Franz Boas, ιδρυτική μορφή της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, ενθάρρυνε ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα τη συστηματική συλλογή εμπειρικών δεδομένων μέσα από επιτόπια έρευνα. Σκοπός του ήταν να δείξει ότι ο πολιτισμός αποτελεί προϊόν συγκεκριμένων ιστορικών και πολιτισμικών συνιστωσών που δεν υπακούουν σε παγκόσμιους όρους προκαθορισμένης εξελικτικής πορείας. Στο πλαίσιο αυτό και μέσω του έργου του στο χώρο των μουσείων, των εκθέσεων (Jacknis, 1985) και της τέχνης (Boas, 2010 [1927]· Tilley, 2006α, σ. 2), εκδηλώνει ζωηρό ενδιαφέρον για τα πράγματα, το οποίο ωστόσο δεν διατηρήθηκε στον ίδιο βαθμό από τους μαθητές του.

Στη Βρετανία, η εστίαση του ενδιαφέροντος στον υλικό κόσμο πήρε νέα τροπή με την εισαγωγή της επιτόπιας έρευνας στην ανθρωπολογία από τη δεκαετία του 1920 και έπειτα, και με τη σταδιακή αντικατάσταση του εξελικτισμού από το λειτουργισμό και αργότερα το δομολειτουργισμό. Το πώς λειτουργούσαν οι κοινωνίες ως κοινωνικά συστήματα θεωρήθηκε πιο σημαντικό από το πώς θα μπορούσαν να καταταχθούν βάσει υλικών καταλοίπων σε ένα σχήμα γραμμικής ιστορικής εξέλιξης (Buchli, 2002, σ. 7). Ως εκ τούτου, κύριο μέλημα έγινε πλέον η μελέτη των ζωντανών κοινωνιών μέσω επιτόπιας έρευνας, οι κοινωνικές σχέσεις και όχι τα πράγματα (Miller, 1987, σ. 11). Για παράδειγμα, η γνωστή μελέτη του Radcliffe Brown για τα νησιά Andaman (1922) περιόρισε τη μελέτη του υλικού πολιτισμού σε παράρτημα (Tilley, 2006α, σ. 2). Καθώς τα αντικείμενα εκλαμβάνονταν ως άψυχο παθητικό υλικό, θεωρήθηκε ότι η σημασία τους περιοριζόταν στη διευκόλυνση της καθημερινής ζωής των ανθρώπων μέσα από τη χρήση τους ως εργαλείων προσαρμογής σε διαφορετικά περιβάλλοντα ή ως δεικτών κοινωνικού status και εθνοτικής διαφοράς. Έτσι, η μελέτη των τεχνέργων περιορίστηκε στον τομέα της τεχνολογίας, στον οποίο η κατά τόπους διαφορά της απεικόνιζε κοινωνικές σχέσεις και, γενικότερα, πολιτικά και οικονομικά συστήματα. Ως αποτέλεσμα, η μελέτη των πραγμάτων ατόνησε στα πανεπιστήμια, ενώ στα μουσεία κύριο μέλημα παρέμειναν η συλλογή, η καταγραφή, η έκθεση και η ταξινόμησή τους κατά λαούς ώστε να αναδεικνύεται η μεταξύ τους συγκριτική σχέση (ό.π.). Όπως σημειώνει ο Daniel Miller (1987, σ. 111), «η επιστήμη που διατήρησε τη στενότερη σχέση με τη μελέτη του υλικού

πολιτισμού ήταν η αρχαιολογία, καθώς ανέκαθεν στηριζόταν σε αυτού του είδους τη μελέτη, αφού ο στόχος της να αναβιώνει αρχαίες κοινωνίες βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ερμηνεία των υλικών ευρημάτων των ανασκαφών». Μάλιστα, η κοινωνική ανθρωπολογία των Malinowski και Radcliffe-Brown και η κοινωνιολογία του Durkheim τόνωσαν το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων για τη λειτουργία των προϊστορικών πολιτισμών ως συστημάτων, ενώ και στις ΗΠΑ μια διαφορετική γραμμή παράδοσης του λειτουργισμού έστρεψε την έρευνα προς τον τρόπο κατασκευής και χρήσης των τεχνουργημάτων, τα οποία περιγράφηκαν, αναλύθηκαν και ταξινομήθηκαν βάσει μιας σειράς λειτουργικών κατηγοριών (Trigger, 2005 [1989], σ. 252-253, 277-278).

«Τα πράγματα δεν είναι μόνο καλά για χρήση, αλλά και για σκέψη»

Η μετάβαση μετά τη δεκαετία του 1960 από την κυριαρχία της λειτουργιστικής και δομολειτουργιστικής προς τη δομιστική (Claude Lévi-Strauss, Mary Douglas) και τη συμβολική ανθρωπολογία (Clifford Geertz, David Schneider, Victor Turner) άνοιξε το δρόμο για την επανεισαγωγή με άλλο πνεύμα της μελέτης του υλικού πολιτισμού στην ανθρωπολογική έρευνα (Tilley, 2006α, σ. 2). Σύμφωνα με τη βασική θέση αυτής της στροφής, ο υλικός πολιτισμός δεν συνιστά απλώς ένα χρηστικό εργαλείο ή ένα μέσο προσαρμογής σε ένα περιβάλλον. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι δημιουργούν και χρησιμοποιούν τέχνηρα συνδέεται άμεσα με τον τρόπο με τον οποίο σηματοδοτούν και κωδικοποιούν τις εμπειρίες τους. Έτσι, τα τέχνηρα είναι φορείς νοημάτων και πληροφοριών, αποτελώντας μέρος ενός μη λεκτικού συστήματος επικοινωνίας. Τα πράγματα δεν ήταν μόνο καλά για χρήση, αλλά και για σκέψη («bonnes à penser»), κατά τη διάσημη πλέον φράση του Lévi-Strauss. Τόσο η δομιστική ανθρωπολογία του Lévi-Strauss, με την αναζήτηση των κρυμμένων νόμων που διέπουν τον πολιτισμό και τις υποκείμενες δομές του ανθρώπινου, όσο και η συμβολική στροφή στην κοινωνική ανθρωπολογία, με την έμφαση στο «νόημα», την «ερμηνεία» και την «επικοινωνία», οδήγησαν σε μια εκ νέου ενασχόληση με τον υλικό πολιτισμό με έντονα γλωσσολογικό προσανατολισμό και ιδιαίτερο ενδιαφέρον, π.χ., για την τέχνη, το δομημένο περιβάλλον και, γενικότερα, τις κοινωνικές χρήσεις των αντικειμένων στο επίπεδο τελετουργιών, τεχνολογιών, ανταλλαγών (ό.π.).¹²

12. Όπως είναι γνωστό, ο γλωσσολογικός προσανατολισμός που έμελλε να κυριαρχήσει στις κοινωνικές επιστήμες το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα συνδέεται στενά με τον

Όπως ήταν αναμενόμενο, η γλωσσολογική αυτή στροφή επηρέασε όχι μόνο την ανθρωπολογική, αλλά και την αρχαιολογική σκέψη για τον υλικό πολιτισμό. Ο Ian Hodder και ένας κύκλος νέων αρχαιολόγων στο Κέιμπριτζ ανέπτυξαν ένα νέο θεωρητικό σχήμα εμπνευσμένο από τη γλώσσα, αλλά όχι περιορισμένο σε αυτήν, το οποίο έμεινε γνωστό αρχικά ως «συγκειμενική»/«contextual» (Hodder, 1982α· 1982β· Miller – Tilley, 1984· Shanks – Tilley, 1987) και αργότερα ως «μεταδιαδικαστική αρχαιολογία»/«post-processual archaeology» (Hodder, 1985· 2002 [1986]).¹³ Ο κύκλος αυτός αναδείκνυε τη «σημαίνουσα» και «συμβολική» διάσταση του υλικού κόσμου (Hodder, 1992, σ. 11-15) και πρόβαλε τη θέση ότι τα υλικά αντικείμενα δεν μπορούν «να διαβαστούν» μεμονωμένα, παρά μόνο ενταγμένα στο υλικό συγκείμενό τους (Hodder, 2002 [1986], σ. 202). Η κριτική της μεταδιαδικαστικής αρχαιολογίας στρεφόταν ενάντια στον κυρίαρχο έως τότε λόγο της θετικιστικής «νέας» ή «διαδικαστικής» αρχαιολογίας¹⁴, που φιλοδοξούσε να δει την αρχαιολογία ως μια θετική

Ελβετό γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure. Κατά την άποψή του, η γλώσσα μπορεί να αποτελέσει μοντέλο για την κατανόηση και άλλων σημειακών συστημάτων. Άνοιξε έτσι το δρόμο για ένα γενικότερο πρόγραμμα «μιας επιστήμης [της σημειολογίας] που θα μελετά τη ζωή των σημείων στην κοινωνία», συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων υλικών αντικειμένων (De Saussure, 1979 [1916], σ. 16). Συγκεκριμένα, η συμβολική ανθρωπολογία επηρεάστηκε ιδιαίτερα από το έργο του γλωσσολόγου Benjamin Worf και του γλωσσολόγου και ανθρωπολόγου Edward Sapir, οι οποίοι ανέδειξαν τη σχέση μεταξύ γλώσσας, σκέψης και πολιτισμού υποστηρίζοντας πως η γλώσσα που μιλάμε είναι αποφασιστικής σημασίας για τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε τον κόσμο γύρω μας.

13. Η συγκειμενική αρχαιολογία του Hodder και των μαθητών του δεν περιοριζόταν στην ενασχόληση με τις «αφηρημένες δομές του μυαλού, όπως θα συνέβαινε αν ήταν κυριολεκτικά δομιστές». Οι συγκεκριμένοι μελετητές ενδιαφέρονταν μεν για συγκεκριμένες δομές, αλλά μέσα στο «ιστορικό, δηλαδή υλικό, πλαίσιο τους» ή «το συγκείμενό τους» (con-text) (Leone, 1982, σ. 179). Γι' αυτόν το λόγο η πρόσληψη του υλικού πολιτισμού ως κειμένου (εξού και «συγκειμενική» αρχαιολογία) ήταν για τον Hodder, ο οποίος συμφωνούσε με τον Ricœur (1971), προτιμητέα από τη δομιστική πρόσληψη του υλικού πολιτισμού ως γλώσσας (Hicks, 2010, σ. 57-58· Hodder, 2002 [1986], σ. 237-238· 1989). Η «μεταδιαδικαστική αρχαιολογία» συνδέεται με την ευρύτερη εξέλιξη του μεταμοτερνισμού κατά τη δεκαετία του 1980.

14. Ο όρος «διαδικαστική» συνδέεται με την έμφαση που δίνει η νέα αρχαιολογία στην αποκατάσταση και την κατανόηση της πολιτισμικής διαδικασίας. Η νέα αρχαιολογία ασκεί κριτική στο περιεχόμενο του πολιτισμού όπως είχε οριστεί από την πολιτισμική-ιστορική προσέγγιση της αρχαιολογίας, η οποία έβλεπε την ανθρώπινη ιστορία ως σειρά πολιτισμών που διακρίνονται χωρικά και χρονικά και ταυτίζονται με συγκεκριμένα υλικά κατάλοιπα. Για τη νέα αρχαιολογία, ο πολιτισμός δεν είναι προϊόν μιας ιδιαίτερης ιστορικής συγκυρίας ή συνάθροιση αντικειμένων, ιδεών κτλ., αλλά το σύστημα, το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που η αρχαιολογία όφειλε να ανιχνεύσει και να αναλύσει ακολουθώντας τις αρχές των θετικών επιστημών (Κωτσάκης, 2002, σ. 18· Johnson, 1999, σ. 25).

επιστήμη ικανή να εντοπίσει και να διατυπώσει γενικούς νόμους για την ανθρώπινη πολιτισμική συμπεριφορά και εξέλιξη (Binford, 1962). Υπό την επιρροή του βρετανικού δομομαρξισμού (ο οποίος έδινε έμφαση στην «ιδεολογία» και τις κοινωνικές σχέσεις), την «κοινωνική αρχαιολογία» του Colin Renfrew, την ιστορική αρχαιολογία του James Deetz, αλλά και τις θεωρίες της πρακτικής των Pierre Bourdieu και Anthony Giddens (Hicks, 2010), η μεταδιαδικαστική αρχαιολογία επιχείρησε να στρέψει το αρχαιολογικό ενδιαφέρον από την «αντικειμενική» και ανεξάρτητη από αξιολογικές κρίσεις «εξήγηση» στην «ερμηνεία», η οποία αποτελεί πάντα μια πολιτική πράξη, καθώς βαρύνεται με πολιτικές και ηθικές εκτιμήσεις του παρόντος (Johnson, 1999, σ. 107· Κωτσάκης, 2002, σ. 21). Παράλληλα, η μεταδιαδικαστική αρχαιολογία επιχείρησε να αναδείξει την ιστορικότητα του ανθρώπινου πολιτισμού και να επαναφέρει στο προσκήνιο το ενεργό υποκείμενο της ιστορίας, να απομακρυνθεί από τη λειτουργιστική προσέγγιση της νέας αρχαιολογίας και να προβάλει τα πολλαπλά νοήματα του παρελθόντος, αλλά και τον πολιτικό ρόλο του αρχαιολόγου και της αρχαιολογίας (Hodder, 2002 [1986]).

Η ιδέα της «εθνοαρχαιολογίας»,¹⁵ που αρχικά εισήγαγε η νέα αρχαιολογία του Lewis Binford, αναπροσαρμόστηκε στο πλαίσιο της μεταδιαδικαστικής αρχαιολογίας, για να υποβοηθήσει αυτήν τη φορά την ερμηνεία συμβόλων και κατηγοριών, όπως αυτές προέκυπταν από εθνογραφικές αναφορές για σύγχρονους λαούς και κουλτούρες, και να δια φωτίσει τις σχέσεις ανάμεσα στον υλικό πολιτισμό και την ανθρώπινη συμπεριφορά (Hicks, 2010, σ. 51· Trigger, 2005 [1989], σ. 381).¹⁶ Η ιδέα μιας «αρχαιολογίας του παρόντος» σε δυτικές και μη δυτικές περιοχές απέκτησε σημαντική θέση στις ερευνητικές αναζητήσεις των μεταδιαδικαστικών αρχαιολόγων της δεκαετίας του 1980, οι οποίοι διεύρυναν το ενδιαφέρον τους για τα υλικά, αφού στις μελέτες τους περιέλαβαν, παράλληλα με τα κατάλοιπα του παρελθόντος, και αντικείμενα του σύγχρονου κόσμου.

15. «Εθνοαρχαιολογία» είναι η συγκριτική αρχαιολογική μελέτη σύγχρονων κοινωνιών, την οποία εισήγαγε ο Binford για να συσχετίσει σχηματισμούς υλικών καταλοίπων με σχηματισμούς ανθρώπινης συμπεριφοράς φιλοδοξώντας έτσι να βοηθήσει την αρχαιολογική εξήγηση του παρελθόντος (Hicks, 2010, σ. 51).

16. Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η ιδέα της εθνοαρχαιολογίας αμφισβητείται πιο συστηματικά και αρχίζει να υποχωρεί μπροστά στο αίτημα της εισαγωγής μιας «πιο ανθρωπολογικής μεθοδολογίας», που θα ενδιαφέρεται για τον σύγχρονο υλικό πολιτισμό (Hodder, 2002 [1986], σ. 177· Hicks, 2010, σ. 54· Van Reybrouck, 2000).